

Raamsdonksveer: benzinestation (foto Marcel Overbeek)

Een van de laatste benzinestations van de 'eerste generatie' is te vinden op het museumterrein van de automobielverzamelaar Louwmans te Raamsdonksveer. Het benzinestation werd gebouwd naar een standaardontwerp van de bekende architect Dudok. Van de in totaal 112 benzine-stations, die Dudok tussen 1953 en 1967 ontwierp voor benzinemaatschappij Esso, is het exemplaar in Raamsdonksveer een van de laatste die nog bestaat.

Het benzinestation dat Dudok in 1953 ontwierp was geïnspireerd op Amerikaanse voorbeelden, zonder de grote luifels zoals die in de jaren dertig werden toegepast. Reden hiervoor was de materiaalschaarste na de Tweede Wereldoorlog. Het uit beton, glas en staal opgetrokken station weegt 108 ton. Het benzinestation stond oorspronkelijk langs de A2 bij Vinkeveen en moest daar plaats maken voor een wegverbreding. Dankzij een grootschalige reddingsoperatie kon het benzinestation in 1995 met financiële steun van de provincie Utrecht, het automuseum

■ MONUMENT VAN DE MAAND

Benzinestation Dudok, Raamsdonksveer

Autotron en Esso worden verplaatst naar het automuseum Autotron in Rosmalen. Op spectaculaire wijze werd het gebouwtje op een dieplader gehesen en onder andere via een ponton over de waterwegen naar Rosmalen vervoerd. Na enkele jaren kreeg het automuseum een andere opzet en was er voor het benzinestation ook op deze plaats geen toekomst meer. De automobielcollectie Louwmans nam het benzinestation over van het Autotron en liet het vervoeren naar de museumlocatie in Raamsdonksveer, waar het een prominente plaats voor de entree kreeg. Of het op deze plaats eindelijk rust zal vinden is de vraag, aangezien het Automuseum Louwmans in 2006 zal verhuizen naar Den Haag... ■

OKTOBER 2005

INDUSTRIA IS EEN UITGAVE VAN
STICHTING FEDERATIE INDUSTRIEEL
ERFGOED NEDERLAND (FIEN).
WWW.INDUSTRIEEL-ERFGOED.NL

INHOUD

MONUMENT VAN DE MAAND 1
FIEN-NIEUWS 2
AGENDA 2
NIEUWS UIT AANGESLOTEN ORGANISATIES 3
BERICHTEN 3
LITERATUURSIGNALERING 7

ADVERTENTIE

Nationale Maatschappij tot
Behoud, Ontwikkeling en Exploitatie
van Industrieel Erfgoed

www.boei.nl

■ FIEN-NIEUWS

Excursie Suikererfgoed

Op vrijdag 21 oktober a.s. organiseert FIEN een excursie naar het erfgoed van de suikerindustrie. Een unieke kans om deze bedrijfstak nog eens uitgebreid te kunnen zien. Er zal een bezoek worden gebracht aan de suikerfabriek van Puttershoek, die in 2004 buiten gebruik werd gesteld. Verder wordt de suikerfabriek van Dinteloord bezocht, die tijdens de excursie in bedrijf zal zijn vanwege de bietencampagne. In beide fabrieken zijn nog fraaie authentieke stoommachines te bezichtigen. De excursie start vanaf het NS-station Dordrecht. De bus vertrekt om 9.45 uur, het einde van de excursie is rond 16.30 uur. De kosten voor deze excursie bedragen € 20,—. In dit bedrag is begrepen het vervoer per bus, een lunch en een rondleiding. Opgave kan door het overmaken van het bedrag op girorekeningnr. 5643761 van de penningmeester FIEN in Hardenberg, en het verzenden van een e-mail naar secretaris@industrieel-erfgoed.nl. Opgave kan ook schriftelijk bij het secretariaat, per adres: Henk Weevers, Zomervaat 206f.

■ AGENDA

Rotterdam: tentoonstelling *Het Rotterdam van Marius Richters*, Historisch Museum Rotterdam

Tot 22 januari 2006 is in het Schielandhuis in Rotterdam een tentoonstelling te bezichtigen van werk van de Rotterdamse Schilder Marius Richters 1878-1955. Richters is vooral bekend geworden door zijn grote muurschilderingen met industriële thema's die hij vervaardigde voor de raadsaal in het stadhuis van Rotterdam. De vier wandschilderingen geven een prachtig beeld van de vooroorlogse bedrijvigheid in de havens; afgebeeld werden het Graanbedrijf, de Scheepsbouw, het Transportbedrijf en het Kolenbedrijf. De schilderijen werden door Richters al in 1919 geschilderd, maar aanvankelijk door de gemeente afgewezen. Na lang aandringen werden de schilderijen, met een afmeting van 4 x 4,5m eerst in 1939 in de raadsaal geplaatst. In de vooroorlogse jaren schilderde Richters stads- en havengezichten in Rotterdam, rivierlandschappen en stillevens. Daarnaast ontwierp hij ook de beglazing van de Zuiderkerk aan de Glashaven, welke werden verwoest bij

Vooraankondiging studiedag FIEN

Op zaterdag 2 december in Dordrecht Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Vereniging voor Industriële Archeologie Zuid-Holland (VIAZ) en het 10-jarig jubileum van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED) organiseert FIEN een studiedag met als thema *De lokale en regionale Industrieel-erfgoed organisaties*. De studiedag wordt afgesloten met een excursie naar industrieel erfgoed in Dordrecht.

het bombardement in 1940. Op de tentoonstelling is een selectie van de schilderijen van Richters te zien, ook wordt aandacht besteed aan zijn industriële wandschilderingen in de Raadsaal. Bij de tentoonstelling is een catalogus uitgegeven. [Historisch Museum Rotterdam, Schielandhuis, Korte Hoogstraat 31, Rotterdam.](http://www.historischmuseumrotterdam.nl)

Joure: Tentoonstelling *De thee trekt...!*

In het Museum Joure, gevestigd in de voormalige bedrijfsgebouwen van de firma Douwe Egberts is tot 14 januari een tentoonstelling te bezichtigen over de geschiedenis van de thee, met het accent op de geschiedenis van de thee-productie van de firma Douwe Egberts. Vooral de ontwikkeling van Pickwick thee sinds 1937 wordt belicht. Bovendien ziet de bezoeker op de tentoonstelling geschenken die Douwe Egberts heeft uitgegeven op het gebied van thee, zoals theepotten, theekopies, theebussen en theekisten.

[Museum Joure, Geelgietersstraat 1-11, Joure.](http://www.museumjoure.nl)
Telefoon (0513) 412283

Breda: fototentoonstelling *Draagvermogen*, machinefabriek Backer & Rueb

In het kader van de fotomanifestatie *Breda Photo 2005* is tot 24 oktober onder andere een fototentoonstelling te bezichtigen met als thema *Industrieel erfgoed*. In de leegstaande fabriekshallen van de machinefabriek van de firma Backer & Rueb, aan de Speelhuyslaan is een aantal foto's te zien, gemaakt door beeldhouwer Huub Fens en fotograaf Reinout van den Bergh. Het bijzondere aan de tentoongestelde foto's is de enorme afmeting van het werk: de foto's zijn vergroot tot afmetingen van 5 x 6 m en 8 x 10 m. De foto's zijn via een computertechniek overgebracht op textieldoek. Beide kunstenaars hebben al jaren een passie voor industrieel erfgoed. De afgebeelde industriële objecten zijn door hen vastgelegd in Duitsland, Tsjechië, België, Polen, Engeland en Ierland. De foto's werden met een technische camera gemaakt.

In de fabriekshal is verder een expositie te zien van modellen van machines, die ooit werden gefabriceerd door Backer & Rueb, via een 'camera obscura'-opstelling.

De benaming *Draagvermogen* voor de expositie is ontleend aan de grote stalen loopkraan in de machinehal, waarop staat vermeld 'draagvermogen 5000 kilo'.

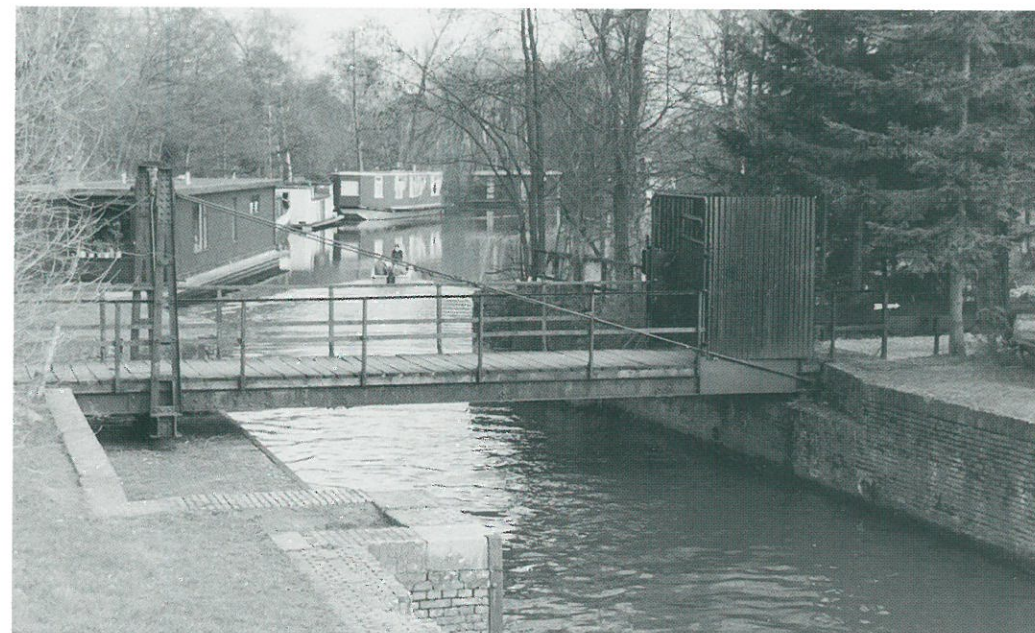
De tentoonstelling is gratis toegankelijk, en is elke dag geopend van 10.00-17.00, behalve maandag. www.breda-museum.nl

■ NIEUWS UIT DE AANGESLOTEN ORGANISATIES

Stichting Haags Industrieel Erfgoed (SHIE)

Op 1 september is officieel een restauratieproject voor het herstel van historische muurreclames in Den Haag van start gegaan. Wethouder Bruins gaf het startsein bij de muurreclame van de firma Logher aan de Johan van Hoornstraat. De SHIE heeft voor dit project financiële steun gekregen van het Fonds 1818, het Prins Bernard Cultuurfonds en de

gemeente Den Haag. SHIE wil nog dit jaar twee muurreclames in oude staat laten herstellen. Uiteindelijk is het streven om van de vijftig inmiddels geïnventariseerde historische muurreclames er de komende jaren een tiental te restaureren. Eerder al, op 25 juni j.l. kwam de restauratie gereed van de bekende muurreclame van de firma Reusers & Smulders aan de Brouwersgracht, een van de bekendste en fraaiste in de Haagse binnenstad. ■

Laag-Keppel: schutsluis (foto Marcel Overbeek)

■ BERICHTEN

Gelderland

Laag-Keppel • De restauratie van een oude schutsluis in de Oude IJssel bij Laag-Keppel gaat voorlopig niet door. De gemeente Bronckhorst, waaronder Laag-Keppel sinds 1 januari 2005 valt, wil niet meer dan € 10.000 bijdragen aan de restauratie van de sluis. Het waterschap Rijn en IJssel, eigenaar van de sluis, vroeg € 45.000 als bijdrage van de gemeente in de totale restauratiekosten die ca. vier ton bedragen. De overige gelden zouden door de Europese en provinciale subsidie worden bijeengebracht. De schutsluis, met bijbehorende ijzeren voetgangersdraaibrug ligt in een gekanaliseerde tak van de Oude IJssel, ter hoogte van het terrein van de voormalige Keppelse ijzergieterij. De Keppelse sluis is de enig overgebleven sluis van een serie van vijf, in 1890 gebouwd in de Oude IJssel. De overige sluizen zijn verdwenen, alleen bij kasteel Kemnade onder Doetinchem zijn nog restanten van een soortgelijke sluis te vinden. ➤

Barneveld: markthal (foto Marcel Overbeek)

Barneveld • Deze plaats op de westelijke Veluwe was en is nog steeds het centrum van de pluimveeteelt op de Veluwe. De benaming *kippendorp* wordt nog steeds in ere gehouden. Als centrum van de pluimveehandel en eierhandel had Barneveld vanouds een belangrijk functie als marktplaats. Aan deze functie herinnert nog de grote markthal aan de Marktstraat. Deze markthal, een grote bakstenen loods met betonnen draagskelet is gebouwd in het midden van de jaren vijftig en behoort tot de laatste generatie markthallen die in Nederland zijn gebouwd. De markthal wordt nu bedreigd met sloop, omdat de gemeente op de plaats van de hal twee nieuwe supermarkten wil laten bouwen. Een lokaal comité Behoudt Markthal is tegen de sloopplannen van de markthal.

Winterswijk • De voormalige fabrikanten-villa van de textielfamilie Willink aan de Groenloseweg in Winterswijk is beschermd als rijksmonument. Eerder al waren onderdelen van de voormalige naastgelegen Tricofabriek beschermd als rijksmonument. Onlangs is de grote restauratie van de textielfabriek gereed gekomen, uitgevoerd in opdracht van een woningbouwvereniging. In het fabrieks-complex zijn appartementen gerealiseerd. De fabrikantenvilla, markant gelegen op de hoek van de Groenloseweg en de Wilhelminastraat is gebouwd in 1864, het geboortjaar van Gerrit Jan Willink, de latere stichter van de Tricotfabriek. In de kelder van de villa begon Gerrit Jan met het monteren van tricotmachines. In 1888 werd op het terrein naast de villa begonnen met de bouw van de Tricotfabriek. De villa bestaat uit een tweelaags witgepleisterd bakstenen pand in eclectische stijl, met een schilddak. Achter de villa stond een aangebouwd

bedrijfsgebouwe, waarin een deel van de productie plaats vond, een vrij zeldzaam fenomeen. Helaas is dit bouwdeel in 1969 door brand verwoest. De huidige eigenaar van de villa wil dit deel bij een toekomstige restauratie laten herbouwen. Het interieur van de villa is nog redelijk gaaf en bevat onder andere parketvloeren, een marmeren schouw, stucplafonds en een trappartij.

Wezep • In dit Noord-Veluws dorp staat tegenover de Prinses Margriet-kazerne een opvallend bedrijfspand. Het rijzige, pakhuisachtige gebouw is in de jaren twintig van de vorige eeuw gebouwd als pluimveevoederfabriekje. In het pand wordt veevoer gefabriceerd voor de vele pluimveebedrijven die op de noordelijke Veluwe zijn te vinden. Na enkele jaren leegstand is het bedrijfspand vorig jaar gerestaureerd en verbouwd tot een woning. Bij de verbouwing is het exterieur zorgvuldig in de oude staat teruggebracht, inclusief de houten laaddeuren op drie verdiepingen.

Wezep: fabriek (foto Marcel Overbeek)

Zuid-Holland

Rotterdam • Aan de oever van de Maas, Nassaukade 3, staat het oude fabrieks-complex van de margarinefabriek Van den Bergh. De fabriek werd in 1891 gesticht door de uit Oss afkomstige ondernemer van den Bergh. De fabriek

ging na een fusie met concurrent Jurgens in 1930 over in handen van Unilever. In het bedrijfspand uit 1891 wordt nog steeds margarine geproduceerd, onder meer onder de merknaam Blue band. Onlangs is het oude fabriekscomplex op spectaculaire wijze overbouwd door een moderne kantoorvleugel op gigantische stalen poten. Het nieuwe hoofdkantoor, *de brug*, is in opdracht van Unilever Bestfoods op deze wijze gebouwd, aangezien op de fabriekslocatie weinig uitbreidingsmogelijkheden waren en men het kantoor toch graag bij de fabriekslocatie wilde vestigen. Het bijzondere kantoorgebouw is ontworpen door het bureau New Creations. Het is voor het eerst in Nederland dat een industrieel complex op deze wijze wordt 'overdekt'.

Overijssel

Nijverdal • Het centrum van deze fabrieks-nederzetting wordt gedomineerd door het grote fabriekscomplex van de textielfabriek van de firma Ten Cate, die nog steeds in bedrijf is. Aan de oostzijde van het complex, aan het Hoge Dijkje staat het belangrijkste industriële bouwwerk van de fabriek: de voormalige turbinehal uit 1911. De imponerende machinehal is gebouwd in een op Duitse invloeden georiënteerde Art-nouveaustijl. Centraal in de voorgevel is een groot tegeltabelauw opgenomen waarin een uurwerk is aangebracht. De machines in de turbinehal (nu verdwenen) zorgden voor de aandrijving van de weverijmachines. Sinds de jaren zestig wordt het pand gebruikt als repetitieuimte voor de muziekvereniging KSW (Koninklijke Stoom Weverij). Eind 2003 werd het gebouw gesloten omdat delen van het dak naar beneden kwamen. In samenwerking met Koninklijke ten Cate, de Woningstichting en de gemeente Hellendoorn is nu een restauratieplan voor de turbinehal opgesteld. De kosten zullen ca. € 25.000 bedragen. Het restauratieplan wordt opgesteld door Van den Berg Adviseurs/ BOEI nationale

Nijverdal: turbinehal (foto Marcel Overbeek)

Maatschappij tot Behoud, Ontwikkeling en Exploitatie van Industrieel Erfgoed). Het is nog niet duidelijk welke functie de turbinehal zal krijgen in de toekomst. Een mogelijke verplaatsing van de textielfabriek speelt een grote rol in de besluitvorming. Een nieuwe functie zou kunnen zijn de vestiging van een bezoekerscentrum voor de firma ten Cate, met daarin geïntegreerd een museum gewijd aan de lokale textielgeschiedenis.

Twente • Het Twents-Gelderse Bureau voor Toerisme heeft een viertal toeristische wandel- en fietsroutes samengesteld langs het industriële erfgoed in Twente. De routeboekjes zijn te koop voor € 2,95 per stuk bij de VVV's in Twente. Voor de routes zijn meer dan honderd industriële objecten geïnventariseerd. De routes zijn verdeeld over vier thema's: *Villa's en woonwijken* Langs woonwijken van fabrieksarbeiders en villa's van voornamelijk textielbaronnen, zoals villa Schuttersveld.

Fabrieken Langs het industrieel erfgoed van de metaalindustrie in Hengelo en de textielindustrie in Almelo, Enschede, Oldenzaal en Boekelo. *Parken en landgoederen* Langs parken en landgoederen, die in opdracht van rijke textielbaronnen werden aangelegd. *Voorzieningen* Langs kerken, scholen en nutsvoorzieningen, zoals watertorens en stationsgebouwen.

Nog dit jaar zullen er nog enkele wandelroutes bijkomen, en er komen informatieborden bij enkele van de belangrijkste objecten. Ook zijn er speciale arrangementen mogelijk voor groepen.

www.industrieelerfgoedtwente.nl »

Amersfoort: pakhuys 't Spijkertje (foto Marcel Overbeek)

Utrecht

Amersfoort • Het voormalige havenpakhuys t Spijkertje aan het Grote Koppel in Amersfoort zal waarschijnlijk worden gesloopt. De bouwkundige conditie van het leegstaande pakhuys is dermate slecht, onder meer vanwege scheurvorming in de muren, dat het pand niet meer hersteld kan worden. Het pakhuys staat op een historische plaats: al in de 17e eeuw stond hier aan de kade van de rivier de Eem, vlakbij de Koppelpoort een havenpakhuys met loskraan. Het huidige pand dateert uit het einde van de negentiende eeuw. De eigenaar van het pakhuys, projectontwikkelaar Krijco wilde aanvankelijk het pakhuys opknappen en er een horecabestemming in vestigen. Met de sloop van het 't Spijkertje verdwijnt een van de laatste industriële panden, die nog herinneren aan de voormalige bedrijvigheid in dit oude havengebied.

Noord-Brabant

Rijen • Aan de Julianastraat in Rijen staat het grote, leegstaande fabriekscomplex van de firma Rath & Doodeheefver, een voormalige behangfabriek. Het fabriekscomplex is oorspronkelijk in 1911 gebouwd als lederfabriek. In 1944 werd een groot deel van de fabriek verwoest door een bombardement, en in 1948 weer opgebouwd in traditionele stijl. Tot de oudste onderdelen van het fabriekscomplex behoort de oude bedrijfswatertoren, een fraai bakstenen gebouw met zadeldak en spitsboogvensters. De gemeente Gilze en Rijen wil in samenwerking met de eigenaar van het complex, Bouwbedrijf van Santvoort plannen ontwikkelen voor de bouw van een nieuwe woonwijk met een capaciteit van 170 woningen op het fabrieksterrein. Wat de consequenties zijn voor het oude fabrieksgebouw, is nog niet bekend.

Noord-Holland

Leiden • Op het terrein van het voormalige Stedelijke Slachthuis aan de Maresingel is onlangs de restauratie gereed gekomen van de voormalige paardenslachthal. Na de sluiting van het slachthuis in 1990 werd gezocht naar een nieuwe bestemming voor de uit 1901 daterende slachthuishallen, die gebouwd zijn in een traditionele industriële architectuur met hoge gietijzeren vensters en gietijzeren zuilen met een stalen spantconstructie in het interieur. Architectenbureau van Swieten Architects heeft de plannen gemaakt voor een herstel van de slachthuishallen, waarvan de paardenslachthal nu als eerste is gereed gekomen. Het pand heeft een nieuwe bestemming gekregen als gemeentelijk informatiecentrum voor de bouw van een nieuwe woonwijk op het slachthuis-terrein. Voor de overige bewaard gebleven slachthuisgebouwen, waaronder het stalgebouw en de kantine, worden nog plannen ontwikkeld. Waarschijnlijk zal in deze gebouwen een kinderdagverblijf worden gevestigd.

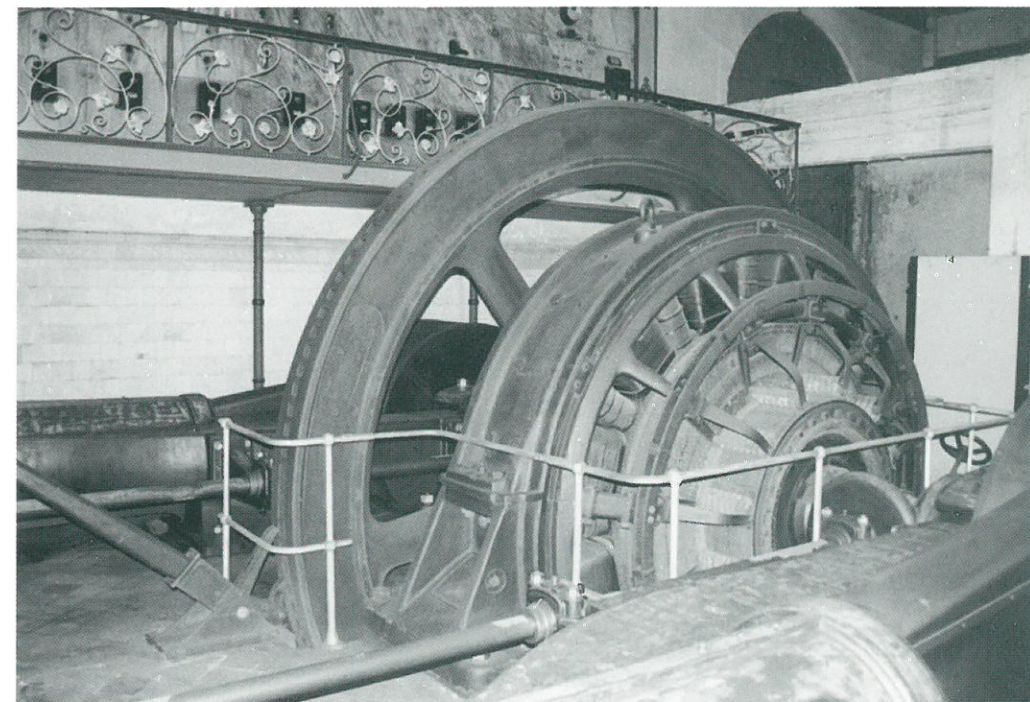
Leiden: slachthal (foto Marcel Overbeek)

Zeeland

Sluiskil • In 1911 werd aan de oever van het kanaal van Gent naar Terneuzen een cokesfabriek gesticht door de Association Coopérative Zelandaise de Carbonisation G.A. Na de sluiting van het bedrijf in 1999 zijn de meeste van de imposante

cokesovens en schoorstenen op het fabrieksterrein gesloopt in opdracht van de nieuwe eigenaar, de firma Heros. Een van de belangrijkste onderdelen van de voormalige Cokesfabriek, de elektrische centrale van het bedrijf uit 1911 is nog bewaard gebleven. Hoewel het in baksteen opgetrokken gebouw aan de buitenzijde niet imponerend oogt, is het interieur zeer spectaculair. Het betreft een fraaie machinehal met rondboogvensters, een bordes met een smeedijzeren balustrade met Art-Nouveau-elementen, een marmeren schakelpaneel en als topstuk een door stoom aangedreven elektrogenerator, vervaardigd in 1911 door machinefabriek van den Kerchove uit Gent. Na de sluiting van de fabriek bejiveren vrijwilligers van de Werkgroep Industrieel Erfgoed Zeeland (WieZ) zich voor het behoud van deze voor Nederland unieke machine. Met name de context van een originele machinehal uit het begin van de twintigste eeuw met een nog nagenoeg compleet machinepark uit de bouwtijd is bijzonder zeldzaam. De machine is deze zomer door de vrijwilligers van de WieZ opgeknapt en schoongemaakt. De grootste bedreiging voor de stoomgenerator is het vocht, dat roestvorming veroorzaakt. Men hoopt de machine op open monumentendag 2006 weer bedrijfsklaar te hebben.

De toekomst van machine en machinehal is echter nog lang niet zeker. De eigenaar van het fabrieksterrein gedooft de aanwezigheid van de machinehal met de generator. De machine is sinds de sluiting van de fabriek in eigendom van het Gentse Museum voor industriële Archeologie en Textiel (MIAT). Het MIAT heeft ingestemd met een mogelijk toekomstige plaatsing van de machine in een nog op te richten Zeeuws-Vlaams Industrieel Museum. Een eerste aanzet voor een dergelijk museum, wat recht zou doen aan de rijke industriële geschiedenis van de kanaalzone, is al gehuisvest in een school in Sas van Gent. ■

Sluiskil: stoomgenerator (foto Marcel Overbeek)

■ LITERATUURSIGNALERING

Dorien Knaap

Voor geld is altijd wel een plaats te vinden; de firma W.A.Scholten 1841-1892 de eerste nederlandse multinational

De naam W.A. Scholten is onlosmakelijk verbonden met de economische geschiedenis van stad en provincie Groningen. Als grootindustrialist was deze uit Gelderland afkomstige ondernemer het symbool van de industriële revolutie. Vanaf 1850 stichtte W.A. Scholten talloze aardappelmeel-, strokarton-, suiker- en stroopfabrieken. Al snel na de stichting van de eerste fabrieken in Groningen richtte het bedrijf zich op buitenlandse expansie. In 1866 werd de eerste buitenlandse fabriek gesticht, de aardappelmeelfabriek in het Duitse Brandenburg. In de jaren daarna werden nog tien aardappelmeelfabrieken opgericht in Duitsland, het toenmalige Oostenrijk-Hongarije (deels in het huidige Polen) en in Rusland. In de jaren zestig van de vorige eeuw fuseerde het Scholtensconcern met de firma Honig tot Koninklijke Scholten-Honig (KSH). Na de liquidatie van KSH werden de aardappelmeelfabrieken overgenomen door de Avebe. In dit proefschrift beschrijft de auteur het proces van buitenlandse expansie en belicht daarmee het belang van het Scholtensconcern als eerste grote Nederlandse multinational. De lotgevallen van de buitenlandse fabrieken, met allerlei problemen als milieuzaken en concurrentie worden uitvoerig en prettig leesbaar beschreven. De tekst wordt ondersteund door tabellen met omzetcijfers en andere economische kengetallen. De auteur baseerde zich bij haar onderzoek voor een groot deel op het Scholtensarchief uit de periode 1850-1892, dat in 1988 werd teruggevonden op een zolder van de Scholtensfabriek in het Drentse Klazienaveen.

Assen, Koninklijke Van Gorcum, 2004. 395 blz., ill., krtn., lit.opg. 25 cm.

Ook verschenen als proefschrift Rijksuniversiteit Groningen *Groninger Historische Reeks*, nr. 27 ►

■ LITERATUURSIGNALERING

Ansichtkaart ca. 1915: Sas van Gent: coöperatieve suikerfabriek

Toon Franken*Op stoom! Industrieel erfgoed in Zeeland 1850-1970*

In de serie *Cultuurhistorische reeks*, uitgegeven door de Provincie Zeeland, is dit deel geheel gewijd aan het industriële erfgoed in Zeeland. Aan de inhoud is meegewerkt door leden van de Werkgroep Industrieel Erfgoed Zeeland. In vijf hoofdstukken, gewijd aan de thema's *Openbare voorzieningen*, *Verkeer en vervoer*, *Nijverheid en industrie*, *Opslag en distributie* en *Waterbeheersing* wordt op zeer informatieve wijze een uitvoerig overzicht gegeven van wat nog in Zeeland is te vinden op dit gebied. Ook wordt een goed beeld gegeven van de historie van het vervoer, de bedrijven en de waterbeheersing. Als bijlage is een inventarisatielijst opgenomen van industrieel-erfgoedobjecten, gerangschikt naar plaats. Een beknopt, maar zeer handzaam boekwerkje, dat een uitstekende inleiding geeft op het industriële erfgoed van deze provincie.

Middelburg, provincie Zeeland, 2004. 104 blz., ill., lit.opg. ISBN 90-71565777. Prijs € 14,—

Cees de Gast*De macht van het water: leven met water tussen Maas en Merwede*

Dit boek beschrijft de geschiedenis van het waterschap Hoogheemraadschap Alm en Biesbosch en haar voorgangers. Het waterschap maakt sinds 1 januari 2005 deel uit van het waterschap Rivierenland. Het gebied is vanaf de prehistorie bewoond geweest en sinds die tijd is er al sprake van een vorm van waterbeheer. Na de watersnoodramp van 1953 werd algemeen wel gevoeld dat schaalvergroting onontkoombaar was en dat vele kleine waterschappen toch een deel van hun macht moesten opgeven voor het grotere belang. Dit proces heeft zich nog versneld na de overstromingen van de negentiger jaren. Opmerkelijk is dat bij fusies van waterschappen er vele zijn die als laatste activiteit de waterschapsgeschiedenis te boek laten stellen. Dat heeft de laatste jaren al een schat aan waterschapsgeschiedenis opgeleverd.

Raamsdonksveer, Verse Hoeven, 2005. 317 blz., ill., lit.opg.; reg. ISBN 90-75703082. Prijs € 24,50

Maurits Giesen en Jeroen Hofman*Industrieën – industries*

In het fotoboek *Industrieën – industries* staat de moderne industrie centraal. Per 3 à 4 bladzijden wordt een bedrijf afgebeeld in fraaie zwartwit foto's. De artistieke opnamen laten moderne productiebedrijven zien, met af en toe de arbeider in beeld. Het merendeel van de afgebeelde bedrijven is gevestigd in Rotterdam/Europoort, waaronder chemische bedrijven en bedrijven die met afvalwaterzuivering te maken hebben. Slechts enkele bedrijven van buiten de randstad zijn in de selectie opgenomen. Een fraai fotoboek, dat helaas geen enkele, zelfs geen beknopte achtergrondinformatie geeft over de afgebeelde bedrijven; een gemis.

Rotterdam, Duo/Duo, 2004. 94 blz., ill.. ISBN 90-72971779. Prijs € 22,50 ■

COLOFON

Industria: nieuwsbulletin van de 65 bij de Stichting Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties.

Het nieuwsbulletin verschijnt vijf keer per jaar.

Industria komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Redactie Industria

p/a M.N.M. Overbeek

Noteboomstraat 61

8021 WR Zwolle

Kopij voor *Industria* 2005 nr. 5

s.v.p. toezenden aan de redactie

uiterlijk 12 november 2005

Secretariaat en abonnementen

H. Wevers

Zomervaat 206f

2033 PN Haarlem

Abonnementsopgave

Door overmaking van € 18,— voor de

jaargang 2005 op postbankrekening 132802,

t.n.v. Stichting FIEN-Industria

Vormgeving Go Puck, Groningen

Druk PlantijnCasparie Groningen